

Sultan RAYEV

Qırğız Respublikasının xalq yazıçısı

(Əvvəli ötan sayımızda)

Ustad

Alma-Atadakı Muxtar Auezovun ev-muzeyinin girişində Çingiz Aytmatovun sözləri yazılmış lövhə asılıb: "...Mənim iki milli müqəddəsliyim var ki, onları digər ölkələrə aparıram, digər xalqların qapısından daxil olarkən yanımda olur. Bunlar - "Manas" və Muxtar Auezovdur. Bunlar mənim xalqımın simvollarıdır". Ev-muzeyə baş çəkərkən bu sözlər böyük yazıçımızın qəlbimə ən yaxın olan sözləridir...

Bu, Çingiz Aytmatovun böyük fəzilətlərindən biridir. "Ustad" anlayışı həmişə milli mədəniyyətimizdə körpü rolunu oynayıb. İncəsənət, digər incəsənətlə doğurur. Amma eyni zamanda Ustadın dəyəri və böyüklüyü şagirdinə öyrətdiyi sənət əsasında qiymətləndirilir. Bu, mədəniyyətin ölməz qədim bir fenomenidir. Bizim Çingiz "Manas"la yaşayırdı, ondan mənəvi güc alırdı, "Manas" onun üçün qızıl səlahiyyət idi, Çingiz oradan ölümsüzlük gücünü aldı. O, "Manas"la yaşadığı və həyatını ona həsr etdi.

Bu fəziləti o ustadı Muxtar Auezovdan miras almışdı. Ağır zamanlar gəldikdə, yalnız "Manas" üçün deyil, bütün Qırğız xalqı üçün çətin anlarda, Muxtar Auezov böyük epopeyamızın müdafiəsinə qalxdı, qazax olmasına baxmayaraq qırğızlara misilsiz xidmət göstərdi. Çünki məhz o zaman bizim cəmiyyətimizdə çox sayda xəyanətkar və qara niyyətli insanlar peyda olmuşdu, onlar "Manas" eposu haqqında pis danışır, onun xalqın tərbiyəsi üçün "zərərli" olduğunu söyləyirdilər. Epik əsərlərə, hətta Aytmatovun özünə qarşı təqiblər başladıldıqda, məhz Muxtar Auezov onun müdafiəsinə qalxdı, bu mübahisələrə qarşıdı...

O, bu qədr müdaxilə etməli idi mi? Bizim qədim tariximizdə, Barsbek xan tərəfindən yaradılan Qırğız xalqı məhz xəyanətkarların səbəbi ilə dağıdılmışdı və xalqımız iki əsr boyunca tarix səhifələrindən silinmişdi. Mən "Qırğızın düşməni qırğızdır" deyiminə inanmıram. Qırğızın düşməni - qırğızlardakı eqoizm, hakimiyyət və var-dövlət istəyi ilə bağlı daxili qurddur. Bu daxili düşməni nə qədər qırğızımızın yaxşılarını məhv edib?

Əgər biz bir millətkəsə, milli ruhumuz, milli fəqrlənmə imkanlarımız olmalıdır. Bu isə Aytmatovdur. Şübhəsiz, Amma bizim içimizdə ona qarşı yaxşı niyyəti olmayan insanlar da var. Bəs onda, biz dahimizizin böyüklüyünü anlamadan, nə aldığımızı bilirək?!

Hər xalqın öz Böyüklük simvolu var, bizim üçün bu - Manasdır, Aytmatovdur.

Bizim Çingiz Manas, Muxtar, Sayakba haqqında çox böyük düşüncələr qoyub. Bunları həm bizim, həm də sizin üçün qoyub...

Ustad anlayışı bizim milli kultumuz idi. Bütün dünya Ustadın başına firlanırdı, o bizə maarif, incəsənət və inkişaf verirdi. Bu, qırğızlar üçün həqiqi təbii Akademiyə idi.

Çingizimizin böyüklüyü onun ustadlarının irsini diqqətə qorumasında, onların mənəvi dünyasını düşmənliliklərdən müdafiə etməsindəndir. O, mənəvi zənginliklərini ardıcılalarına ötürürdü. Ola bilsin ki, bu, Aytmatovun Aytmatov olması səbəbindən biridir...

Biz bu dövrü necə yaşayacağıq, o dövrü ki, heç kimin öz Ustadı, işi, hörməti, dayacağı, hətta inancı belə yoxdur?!

Böyük Kitabda deyilir: "Əgər sən öz Ustadın yoxdursan, deməli sən ustadın Şeytəndir..."

Yalnız Aytmatov hər birimizin qəlbini Ustad olduqda, biz bu qaralıq zamanın işıqlı küçəsinə çıxa biləcəyik...

Aytmatov və berkut

Bu vaxt idi ki, Çingiz Törökuloğlu Avropadakı səfirlikdən yenidən Bişkekə qayıtmışdı... Birdən, katibəm qapımı hövnlək açaraq kabinetimə daxil oldu. O, nöhayət idi. Höyəcəmindən təngnəfəs idi, höyəcəni özünü tarazladı.

-Sultan Akimoviç, Çingiz Aytmatov gəlib... - dedi.

Katibəmin höyəcəni mənə də keçdi və mən yerimdən sıçrayaraq qapıya doğru qaçdım, qapını açdım və qəbul otağında Çingiz Aytmatovu gördüm. Belə böyük bir insanın mənim qəbul otağında gözələyini görmək mənə çəşbaş qoydu. Sonradan katibəmdən soruşdum: "Niyə onu dərhal kabinetimə gətirmədin?" Məlum oldu ki, qəbul otağına daxil olan kimi Çingiz ona demişdi: "İşlə məşğul olan adamı yayındırma, qızım, sadəcə get və de ki, mən gəlmişəm..."

Çingizlə isti salamlaşdıqdan sonra kabinetə keçdik. Böyük yazıçı əvvəlcə mənim

- Bir az qalib... Əgər belə davam etsə, bəlkə yaxşı bir roman olaçaq... Bilirsen ki, yazıçı bütün gücünü əsərin sonunu tamamlamaya yönəldir, hətta bütün əsər bu son üçün yazılır, - dedi.

O zaman Çingiz mənə bir az yorğun görünürdü. Ola bilsin ki, xidmətindən ayrıldığı üçün beləydi, ya da mənə elə gəlirdi... Bütün vəziyyəti, əhval-ruhiyyəsi, daxili aləmi üzündə əks olunmuşdu. Nə isə qəmgin və kefsiz idi. Ola bilsin, buna görə də mən onun səfirlik xidməti barədə nəso deməyə cəsarət etmədim.

2004-cü ildə bir söhbətimiz zamanı ona çox sual vermişdim və o, suallarımı geniş cavablandırmışdı. Sonradan bu söhbətimiz dərc olundu. (Çingizin təklifi ilə bu söhbət onun "Sevgi kainatı yaratdı, sevgi əbəddir" adlı 8 cildlik əsərləri toplusuna daxil edildi.) O vaxt o mənə demişdi: "Həyatımızın hər hansı bir güşəsində olmağımızdan asılı olmayaraq, gətir-təz doğulduğumuz, böyüdüyümüz yerə qayıdırıq... Boşuna deyilməyib ki,

Çingizlə söhbət edərkən mən bir anlıq fikrə dalmışdım... Ruhumda bir sirli sual vardı... Bu an o sual yetirdi və mən qərar verdim ki, sualı ona verim:

- Mən sizə uzun müddətdir bir sual vermək istəyirəm... - dedim. Çingiz mənə baxıb dayandı: "Ver..." - dedi.

- Siz qəzetlərdə yazılanları, müxtəlif informasiya mənbələrini oxuyursunuzmu? - soruşdum. Çingiz cavab verdi ki, özü oxumasada, tanışları zaman-zaman xəbər verirlər...

Mən nəzərdə tuturdum ki, o vaxt Çingiz haqqında çoxlu qarayaxma yazılar çıxmışdı. Bözi yazıçılar, qəzetlər, gənc jurnalistlər onun adını ləkələmək üçün hər şeyi yazırdılar, şəxsi həyatı da daxil...

"Niyə bu böhtanlara cavab vermirsiniz, bu qəbuldilməzdir..." - dedim və Çingizdən kədərli bir ah eşidəndə mən utandım.

Çingiz qəfil mənə baxıb sonra danışmağa başladı, onun sözləri hələ də qulaqlarımda çingildəyir:

- Sultan, mən bir berkut olsaydım, göylərdə yüksəkliklərdə uça-uça, bataqlıqda yaşayan qurbağalara diqqət yetirməli idim? Qurbağalar həyatda bataqlıqdan başqa heç nə görməyiblər... Yaradan özü berkutun da, qurbağanın da haqqətini bilir. Haqiqətin harda olduğunu çox yaxşı bilir... Onunla mübahisə etmək olmaz...

Mən sualımdan utandım. Amma Çingizdən aldığı cavab mənim içim həyatı dərs oldu... "Bəlkə də yalnız bu cavabı eşitmək üçün bu sualı vermək lazım idi", - düşündüm...

Çingiz mənə dedi: "Yaxşı, sən qal, mən yoluma davam edirəm" və yoluma davam etdi... Mən onu izlədim, tədricən silueti gözlerimdən itdi...

Və indi biz hamımız onun o silueti üçün danışırıq...

Aytmatov və hiss...

2004-cü il. Biz Çingiz Törökuloğlu ilə razılaşmışdıq ki, axşam onun Ala-Arçadakı evində görüşək. Uzun müddətdir ki, Çingizlə ədəbiyyat, mənəvi zənginlik, siyasət, dil və yaradıcılıq barədə söhbət etmək istəyirdim. Ancaq bu, heç də asan deyildi. Çingiz uzaq bir ölkədə diplomatik xidmətlə məşğul idi və vətənə yalnız qısa müddətlərə gələ bilirdi. Şükürlər olsun ki, bu dəfə özü mənə zəng etmişdi və cəmi bir cümle demişdi:

- Axşam yanıma gəl.

Bu sözlərdən sonra həmin gün mənə elə gəlirdi ki, Çingizin özünün yazdığı kimi, "gün əsrə bərabər gündür". Axşamın düşməsinə bəzirsizliklə gözləyirdim. Mənim üçün böyük yazıçı ilə görüşüb söhbət etməkdən qiymətli heç nə yox idi. Nəco deyərlik, "ikisi birində", hiss edirdim ki, bu görüşdə həm də böyük bir insanla mübahisə almaq fürsəti yaranacaq. Ümid edirdim ki, əgər razılaşsa, suallarıma cavab tapılacaq. O vaxt mən "Azadlıq" radio-sunda çalışırdım və mən müsahibə radio üçün əvəzsiz tapıntı ola bilərdi. Axı Çingiz müsahibələri hər kəsə asanlıqla vermirdi. Bu da öz-özündə böyük məsələ idi...

Həmin gün, elə bil qəsdən, birlikdə işlədiyim Jarkın eji Temirbayevnaya ağımdan qaçırdım:

- Bu gün Çingiz mənə evinə dəvət edib. (Qoy təpəngi nurla dolsun! Keçən il bu dünyadan köçdü. Saf qəlbli, yaxşı bir qadın idi Jarkın eji. Niyə dedim axı, qadın yapıdığını yaxamdan, onu da özümə aparmamı xahiş etməyə başladı. Belə hallarda eji ilə mübahisə etmək gətirir - sən rahat buraxmaz. Axırda razılaşdım. Onun xarakterini də, qəfil öz sualını araya salmaq məharətini də yaxşı bilirdim. Ona görə yalnız bir şərtlə razı oldum:

- Sualları yalnız mən verəcəyəm. Siz sadəcə mikrofonu tutacağınız və susacağınız...

Gələcək kitab üçün cizgilər

Çingiz Aytmatov haqqında esse

səhləlik və işlərim barədə soruşdu, divarlardan asılmış rəsm əsərlərinə baxdı, öz şəklini diqqətə cərpən yerdə gördü və dedi: "O vaxt mən daha gənc idim..."

- Mən Xarici İşlər Nazirliyindən gəlirdim və düşündüm ki, eyni zamanda iki işi görmək yaxşı olar, mədəniyyət naziri ilə də görüşüm, ona görə də sənə yanına gəldim, - dedi.

Çingiz, dediyim kimi, Avropadan yeni qayıtmışdı. Onun səfir işindən çıxarılmasına razı deyildim, belə bəzəyərək bir insanın Avropada olması bir çox məsələləri həll edə bilərdi. Biz gözəlrimizlə gördük ki, orada ona nə qədər hörmət var.

- Yeri gəlmişkən, sənə romanın hələ də bitirməmişəm, bir neçə gündü, olum yetmir... Sənə yanına da üzüqarayam... Sən bilirsən, yazıçının həyatı belədir, ağıla hər hansı bir fikir gəldimi, özünü unudasıdır, - dedi Çingiz, çaydan bir qurtum aldı. Həqiqətən, artıq iki ildən çox idi ki, ona "Dolixana" romanını yazması üçün oxuması vermişdim. Amma Çingiz heç oxuması da yox, romanı almış alıb saxlaması belə mənim üçün böyük qürur və ilham idi.

kəsilməsi göbəkbağı yeri insanın yaddaşından çıxır..."

Amma bu dəfə mən ona dilimin ucundakı sualı verə bilmədim.

Biz uzun müddət danışdıq. Nəhayət o dedi: "Yaxşı, mədəniyyət naziri, mən gedim... Sənə qəbul otağına artıq çox adamın gözlədiyini bilərəm..." və yerindən qalxdı. Sağolbaşarkən söylədi: "Başqa sözün yoxdur? Monco, artıq hər şeyi müzakirə edirik".

Bu "başqa söz"ü iki gün sonra anladım. Xarici İşlər Nazirliyinə gedəndə Çingizə TÜRKSÖY-un baş katibi vəzifəsini keçəcəyi barədə məlumat verilməmişdi...

Mən onunla kabinetdən çıxdım. Həqiqətən, qəbul otağında 5-6 nəfər gözləyirdi. Çingiz hamıya salam verdi. Birlikdə binadan çıxdıq...

Çingizi yola salarkən Mədəniyyət nazirliyindən Çuy prospektinə qədər onunla getdim. Ona təklif etdim: "Bəlkə maşına gedəsiniz?" Amma o imtina etdi: "Piyada gəzmək üçün çox darıxmışam". Ruhumla anladım ki, bu sadə sözlərdə nə qədər dərin mənə var. İnsan doğma torpağı ayaqları ilə hiss etmək istəyir...

Jarkın eje buna dərhal razı oldu. O, heç olmasa Çingizlə görüşə sevinirdi və mənim "şərtlərimi" qəbul etdi.

Axşam Çingizin evinin qarşısında görüşməli idik. Mən saat yeddidə gəldim. Amma təəccübümə səbəb oldu ki, Jarkın eje hələ gəlməmişdi. Təxminən iyirmi dəqiqə gözlədim. Nəhayət, tələsik halda göründü - özü ilə də balaca qızını gətirmişdi. Nə deyə bilərdim?.. "Niyə qızını gətirmisən?" - demək istədim, Jarkın eje məni qabaqladı:

- Qızım üçün Çingizdən xeyir-dua almaq istədim...

Beləcə, üçümüz birlikdə Çingizin evinə daxil olduq. Bizi görən kimi Çingiz dedi:

- Salam, Sultan, necəsən? Bu bacımızla isə deyəsən tanış deyiləm.

Mən Jarkın ejeni təqdim etdim:

- Bu, Jarkın ejedir, "Azadlıq" radiosunda birlikdə işləyirik.

Sonra diqqətlə balaca qıza baxıb soruşdu:

- Bəs bu balaca mələk sənin qızıdır?

Jarkın eje tələsik dilləndi:

- Yox, Çingiz ağa, bu mənim qızımdır. Sizlə görüşə gətdiyimi deyən kimi yapışdı məndən, qoparmaq mümkün olmadı...

Mən Jarkın ejeyə baxdım, sanki baxışlarımdan "yenə hamıdan qabağa keçdin?" sualını oxudu və utancaq halda gözlərini endirdi. Elə bu anda Çingizin dediyi sözlər vəziyyəti dərhal yumşaltdı:

- Uşaq mələkdir...

Bunu eşidən Jarkın eje sevinc içində dedi:

- Çingiz ağa, indi ona xeyir-dua versəniz, bunu ömrü boyu unutmadan xatırlayar, xoşbəxt olar...

Beləcə, gecənin xeyli gec saatlarına qədər Çingizlə söhbət etdik. Əynində ev xalası vardı. Bütün suallarıma cavab verdi. Müasirlikdən, qloballaşmadan, ədəbiyyatdan, vicdandan, hakimiyyətdən, dahilikdən və tiranlıqdan danışdıq... Bir sözlə, bir çox mövzulara toxunduq. (Sonralar bu müsaibə də Çingiz Aytmatovun 8 cildlik əsərlər toplusuna daxil edildi.)

Çay içdik, süfrədə olan hər şeydən daddıq. Artıq gecə saat on ikini keçmişdi. Jarkın eje xahiş etdi:

- Çingiz ağa, sizinlə şəkil çəkdirə bilərik?

Çingiz razılaşdı və etirazımıza baxmayaraq, başqa otağa keçib paltarını dəyişdi. Mən Jarkın ejeyə saatı göstərərək pıçıltı ilə dedim:

- Şəkli başqa gün də çəkdirə bilərdik...

Bir azdan Çingiz kostyumda, qalstuklu halda otağa qayıtdı. Şəkil çəkirdik. Sonra Jarkın eje qızı üçün xeyir-dua istədi. Çingiz ürəkdən xeyir-dua verdi.

Artıq çıxmağa hazırlaşanda Jarkın eje yenə söz istədi:

- Bir sual verə bilərəm?

- Ver... - dedi Çingiz.

- Çingiz ağa, deyəsən, siz heç bir qadını Bübüysarı (tanınmış qırğız balerinası Bübüysar Beyçenaliyeva. 30 yaşları olanda ilk baxışdan bir-birilərinə aşiq olmuş, bütün cəmiyyətin təpkinsinə, lənətlənmələrə baxmayaraq evlilikdən kənar bir-birilərini sevmişdilər, sonra qadın qəfil xəstəlikdən vəfat etmişdi - red.) sevdiniz qədər sevməmisiniz.

Bu sualı eşidən Çingiz təəccübdən masaya söykəndi. Mən donub qaldım. Nə deyəcəyimi bilmirdim - axı qonşu otaqda Çingizin həyat yoldaşı vardı.

Çingiz stula əyləşdi, ağır bir ah çəkdi və dərin mənası olan qısa bir cümlə dedi: - Bəli, doğrudur...

O dərin ahda mən Böyük Sevginin sarsılmaz gücünü də, həsrəti də, kədəri də, xoşbəxtliyi də, peşmanlığı da, sevinci də hiss etdim. O ahda əbədiyyətin səsi vardı. Çünki bizi yalnız yaddaş aparır sevdijimiz yerlərə, göylərin apardığı insanların yanına...

O ah ömrüm boyu qulaqlarımdadır...

Bu, Böyük İnsani Hissin ahı idi...

Tərcümə etdi:

VARİS